

פרשת בא

תוכן העניינים:

פרק י'

- 3מכת ארבה.
- 8מכת חושך.

פרק י"א

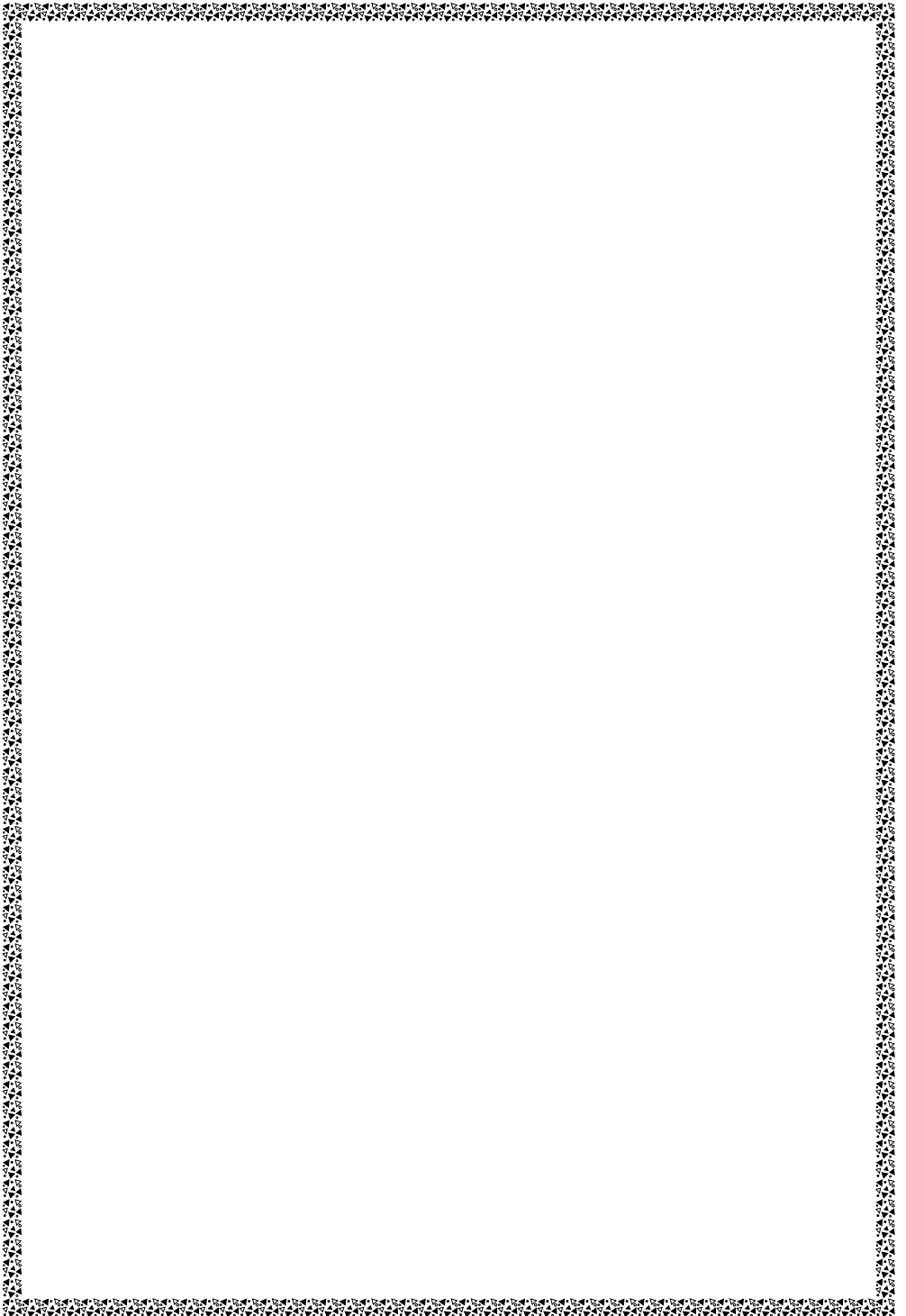
- 13נבואת משה בארמון פרעה.
- 15הודעת משה על מכת בכורות.

פרק י"ב

- 17ציווי ה' למשה על קרבן הפסח במצרים.
- 22מצוות חג המצות לדורות.
- 25מצוות פסח מצרים.
- 28מכת בכורות ויציאת מצרים.
- 33הלכות הפסח.

פרק י"ג

- 40מצוות הקשורות ליציאת מצרים.

פרק י'

א. מכת ארבה (פסוקים א-כ) פסוק

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֵּא אֶל פְּרַעֲה

כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לְבֹו..." (פסוק א)

ה' חוזר ומצווה את משה להמשיך ולהתרות בפרעה, למרות שה' הכביד את לבו. אמנם ה' כבר אמר דברים אלו למשה לפני תחילת המכות: "ואני אחזק את לבו", אך הוא חוזר עליהם שוב כדי לחזק את משה, שלא ירפו ידיו מכך שפרעה ממאן לשלח את ישראל.

ה' מסביר למשה שישנה מטרה בהכבדת לב פרעה:

"...לְמַעַן שְׂתִי אֶתְתִּי אֶלֶה בְּקִרְבּוֹ"

📖 "שתי" - אשים.

הכבדת לבם של פרעה ועבדיו נעשתה כדי שהי ישים אותות ומופתים (הכוונה לעשר המכות) במצרים ועל ידיהם ידעו הכל, שהי שולט על הארץ, דן את הרשעים על מעשיהם ושומר על עמו ישראל. אולם, הסיבה העיקרית בנתינת מכות למצרים מופיעה בפסוק הבא:

"וְלְמַעַן תִּסְפַּר בְּאָזְנִי בְּנֶךְ וּבֶן בְּנֶךְ אֶת אֲשֶׁר

הִתְעַלְלִיתִי בְּמִצְרַיִם... וַיִּדְעֶתֶם כִּי אֲנִי ה'" (פסוק ב)

המילה התעללתי היא מלשון עלילות, מאורעות, שהי עשה מאורעות גדולים במצרים - שינה את הטבע בכל פעם באופן אחר, היכה אותם בכל מיני מכות משונות והם לא יכלו לעשות דבר.

מפסוק זה מתברר כי סיבת המכות שניתנו למצרים היא כדי שבני ישראל ידעו את ה'.

סיבה זו היא סיבה שעד עתה לא נזכרה. עד עכשיו אמר משה לפרעה: "למען תדע" או "בעבור תדע", ביטויים מהם נראה שהסיבה למכות היא שפרעה ועמו ידעו את ה'.

אולם, כאן מגלה ה' למשה שמטרת המכות היא בעיקר עבור בני ישראל, כדי שבני ישראל יספרו אותות אלו מאב לבן, ושידעו כל הדורות שה' הוא האלוקים וייראו מפניו, ומתוך כך יזהרו מלעשות רע ויעשו את הטוב והישר.

בפסוקים א' ו-ב' אומר ה' למשה מדוע הכביד את לב פרעה, אך לא אומר למשה איזו מכה הוא עומד להביא על מצרים. כיצד אמרו משה ואהרן בשם ה' שיביא עליהם את הארבה - מאין ידעו?

ה' אמר למשה שהוא יביא את הארבה על המצרים, אך התורה קיצרה ולא סיפרה את כל דברי ה'.

"עַד מָתִי מֵאַנְתָּ לְעַנַּת מִפְּנֵי..."

וַיִּפֶן וַיֵּצֵא מֵעַם פְּרַעֲהַ" (פסוקים ג-ו)

דברי משה ואהרן לפני פרעה היו תקיפים וקשים, ללא פחד ממנו. בתחילת דבריהם האשימו את פרעה על שממאן (מסרב) להיכנע לפני ה', ולאחר שסיימו את דבריהם פנה משה ויצא מעם פרעה.

בעקבות דברי משה ואהרן פנו עבדי פרעה וביקשו מפרעה שישלח את בני ישראל, לפני שתאבד מצרים.

פרעה נענה לדבריהם וקרא למשה ואהרן עוד לפני בא המכה, ושאל:

”...מִי וּמִי הַהֹלְכִים” (פסוק ח)

משה השיב באומץ רב:

”וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּנִעְרֵינוּ וּבְזַקְנֵינוּ נִלְדָּה... כִּי חָג ה' לָנוּ” (פסוק ט)

כלומר העם כולו ילך לחגוג לה'. ומהי החגיגה והשמחה הגדולה?
שנעבוד את ה' ונקריב לו קרבנות.

פרעה לא הסכים לשלח את כולם וגרש את משה ואהרן, אך לא העז
לנגוע בהם לרעה, מפני שה' הפיל עליו פחד ומורא ממשה ואהרן.
יתכן גם שאומץ לבם, אמונתם ובטחונם בה' הפילו מורא על פרעה.
לאחר ציווי ה' אל משה ונטיית מטה משה על ארץ מצרים, נאמר:

”...וְהָיָה נְהַג רוּחַ קְדִים בְּאֶרֶץ כָּל הַיּוֹם הַהוּא וְכָל הַלַּיְלָה

הַבֶּקֶר הָיָה וְרוּחַ הַקְּדִים נָשָׂא אֶת הָאֲרָבָה” (פסוק יג)

אחד הנסים המרכזיים במכת הארבה הוא הבאת הרוחות מאת ה',
בזמן ובמקום המתאים. הבאת הרוחות היתה פלא גדול מאד.

”וַיַּעַל הָאֲרָבָה עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם... כִּבְד מְאֹד

לְפָנָיו לֹא הָיָה בֶן... וְאַחֲרָיו לֹא יֵהְיֶה בֶן” (פסוק יד)

ה' עשה רוחות חזקות בארצות הצפון, שם מצויות כמויות גדולות של
ארבה, והרוחות נשאו את הארבה אל ארץ מצרים. כך הגיעה כמות
אדירה של ארבה למצרים.

הרי בימי יואל הנביא (מומלץ לפתוח תנ"ך ולראות שישנו ספר ששמו "יואל") היה ארבה כבד, וגם עליו נאמר "כמהו לא נהיה מן העולם?"

התורה מדברת על ארץ מצרים, שדווקא בה לא יהיה ארבה כבד כזה, אך בארץ אחרת יתכן שיהיה, כפי שאכן היה בימי הנביא יואל.

ועוד, הארבה שהיה בימי יואל כלל סוגים רבים של ארבה, שיחדיו היו יותר משהיה במצרים, אך כמות אדירה של ארבה מסוג אחד, כפי שהיה במצרים, לא היה מעולם.

"וַיִּכַּס אֶת עֵינַי כָּל הָאָרֶץ... וַיֹּאכַל אֶת כָּל עֵשֶׂב הָאָרֶץ... וְלֹא

נֹתֵר כָּל יֵרֶק בְּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם" (פסוק טו)

במכת ארבה היה פלא גדול מאד: ה' הביא על ארץ מצרים כמות אדירה של ארבה, שלא היה כמותה בכל הדורות, וארבה זה חיסל תוך זמן קצר את כל היובל ולא הותיר דבר.

"וַיִּמְהַר פְּרַעֲהַ לְקָרֵא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן" (פסוק יז)

רק במכה זו נאמר שפרעה מיהר לקרוא למשה ואהרן. מדוע מיהר פרעה במכה זו יותר מבמכות הקודמות?

מכה זו היתה קשה יותר כי העמידה את חיי המצרים בסכנה, שהרי לא נשאר להם מה לאכול: הארבה חיסל את כל פרי העץ וירק השדה ואף החשיך את הארץ.

בנוסף, פרעה גם פחד שהארבה יאכל את העצים עצמם ואת שרשי הצמחים, ולכן מיהר לקרוא למשה ואהרן.

לאחר שפרעה הודה בחטאיו וביקש ממשה להתפלל אל ה' שיסיר ממנו את הארבה, התפלל משה להסרת הארבה וה' קיבל תפילתו.

"וַיִּהְיֶה ה' רוּחַ יָם... לֹא נִשְׂאָר

אַרְבֵּה אֶחָד בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם" (פסוק יט)

גם סילוק הארבה באמצעות הרוח היה נס גדול: ה' הביא רוח מערבית עזה שנשאה את הכמות האדירה של הארבה, ולא נשאר מהם אחד.

ובנוסף, הרוח נשאה את הארבה מבין העצים והאבנים ואפילו מתוך בתי המצרים.

במכת חושך, כמו במכת כינים ובמכת שחין, משה לא מתרה בפרעה, משום שכבר התרה בו לפני כן פעמיים, במכות ברד וארבה.

”וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם

וַיְהִי חֹשֶׁךְ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּמַּשׁ חֹשֶׁךְ” (פסוק כא)

למילה "וימש" שני פירושים: האחד, שהיה חושך יותר חזק מהלילה, והשני, מלשון למשש, שהחושך היה כל כך עבה עד שיכולים היו למששו ולהרגישו.

”וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַשָּׁמַיִם וַיְהִי חֹשֶׁךְ אַפְלָה...” (פסוק כב)

כשראו המצרים כיצד הרמת ידו של משה מביאה חושך לכל מצרים, הם נבהלו מגדולתו. לעומת זאת בני ישראל התפעלו והעריצו את משה מנהיגם על הנסים הגדולים שה' עושה על ידו.

”לֹא רָאוּ אִישׁ אֶת אָחִיו

וְלֹא קָמוּ אִישׁ מֵחֶתְיוֹ שְׁלֵשֶׁת יָמִים” (פסוק כג)

מדוע לא קמו? האם בחושך אי אפשר לקום?

יש מפרשים שהמצרים לא קמו ממקומם מפני שלא ראו לאן ללכת, ויש מפרשים שהחושך גרם להם לפחד ובהלה עד כדי כך שלא העזו לקום.

לפי הפירוש שהבאנו קודם שהחושך היה ממשי - עבה כמו קיר אבן - ברור מדוע לא יכלו המצרים לקום.

מכת חושך היתה מכה קשה מאד - שלושה ימים לא יכלו המצרים לקום ממקומם, לא אכלו ולא שתו. מצרים רבים אף מתו במכה זו. במכה זו יכלו המצרים להבין כמה סבל גרמו לבני ישראל כאשר החזיקו אותם כאסירים בארצם ולא נתנו להם לצאת מגבולם.

”וְלִכְל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם”

לבני ישראל היתה מנוחה גמורה מן העבודה הקשה, שהרי אף מצרי לא היה יכול לקום ממקומו ובוודאי שלא להעביד את ישראל. בזמן הפנוי שהיה להם ישבו בני ישראל ועסקו בתורה ובמעשים טובים, כפי שלמדו בישיבה של יעקב בחברון, ולאחר מכן בישיבה בארץ גושן. לימוד זה היה אחרי שנים רבות בהן היו בני ישראל שקועים בעבודת פרך ולא יכלו לעסוק בתורה ובמעשים טובים.

”וַיִּקְרָא פֶּרְעָה אֶל מֹשֶׁה...” (פסוק כד)

כיצד קרא פרעה למשה, הרי בכל ארץ מצרים היו חושך ואפילה?

רבים מהמפרשים מסבירים שפרעה קרא למשה כשחזר כבר האור, אחרי שלושת ימי האפילה (לפי זה אפשר להבין למה פרעה לא ביקש ממשה שיתפלל שיחזור האור, אלא מיד אמר: "לכו עבדו את ה'"). ויש מפרשים, שפרעה שלח משרתים מבני ישראל לקרוא למשה, ולהם היה אור, או ששלח משרתים מצרים וה' עשה להם נס שיוכלו לראות, כדי שיוכלו לקרוא למשה.

פרעה הציע שבני ישראל ילכו לעבוד את ה', ורק ישאירו את הצאן והבקר. אולם משה, בעוז ומתוך בטחון בה', השיב דברים תקיפים ומלאי עוצמה.

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה גַם אֶתָּה תִּתֵּן בְּיַדְנוּ... וְגַם מִקְנֵינוּ

וְיִלְךְ עִמָּנוּ לֹא תִשָּׂאֵר פְּרִסָּה..." (פסוקים כה-כו)

כלומר, אפילו כף רגל אחת של בהמת בני ישראל לא תשאיר במצרים.

"וַיַּחֲזֹק ה' אֶת לֵב פְּרָעָה וְלֹא אָבָה לְשַׁלְּחָם" (פסוק כז)

פרעה התלבט אם למאן או לשלוח את בני ישראל. לאחר כל המכות והמופתים המופלאים שספג, עדיין העלה בדעתו שלא לשלח את העם. על כן חיזק ה' את לבו, כדי שיקבל מכה קשה הרבה יותר.

פרעה גרש את משה, והפעם אף הזהירו:

"הֲשֹׁמֵר לְךָ אֵל תִּסָּף רְאוֹת פָּנָי כִּי בַיּוֹם רְאוֹתֶךָ פָּנָי תָּמוּת"

למרות דבריו הקשים, השיב משה לפרעה בגבורה רבה:

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בֵּן דְּבַרְתָּ לֹא אֶסָּף עוֹד רְאוֹת פָּנָיֶיךָ" (פסוק כט)

נאמר במכת בכורות: "ויקרא (פרעה) למשה ולאהרן לילה...". אם כן, לכאורה משה כן ראה את פרעה לאחר מכת בכורות, וכיצד אמר כאן משה שלא יוסיף לראות עוד את פני פרעה?

במפרשים מובאים שלושה הסברים לשאלה זו:

האחד: במכת בכורות פרעה עמד בפתח ביתם של משה ואהרן וקרא להם, אך משה ואהרן לא יצאו לראות פניו.

השני: במכת בכורות פרעה לא קרא בעצמו למשה ולאהרן, אלא שלח את עבדיו לקרוא להם ולומר להם לצאת.

השלישי: משה התכוון שהוא לא יבוא לארמון פרעה לראות פניו, אך לא אמר שפרעה לא יבוא אליו. וכך אמרו חכמינו ז"ל: "איני בא אצלך, אתה בא אצלי".

מקורות לפרק י'

פסוק ב': ידיעת ישראל את ה' מביאה ליראתו ועבודתו - העמק דבר: "ולישאל התכלית עוד בפרט לדעת איך לירא מפניו ולעבדו... גם לירא ממנו יתברך בעבודת תורה ומצוות".

ה' אמר למשה ואהרן שיביא מכת ארבה אך הציווי לא מוזכר בתורה - רמב"ן:
"והנה הודיע הקב"ה עתה למשה מכת הארבה... כי הכתוב קצר בזה... ובאלה שמות רבה ראיתי 'ולמען תספר באזני בנך'... וכתב אותה משה ברמז".

פסוק י"ג: תזמון הרוחות מאת ה' היה נס גדול מאד - אברבנאל.

פסוק י"ד: הארבה של מצרים היה מסוג אחד - רש"י: "אבל של משה לא היה אלא מין אחד".

כוונת הכתוב "ואחריו לא יהיה כן" - בארץ מצרים - רלב"ג: "רצונו לומר בכל גבול מצרים שזכר בזה הפסוק".

פסוק י"ט: נשיאת הארבה כולו בלי שארית - על פי רש"י במכת ערוב (ח, כז).

פסוק כ"א: "וימש חשך" - א. חושך יותר חזק מהלילה - רש"י: "חושך יותר מחשכו של לילה". ב. חושך ממשי - רש"י: "כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש".

פסוק כ"ג: הסיבה שלא קמו בחושך - אבן עזרא: "מביתו... כי אנה ילכו בלא אור".

הפחד שהיה מן החושך - ליקוטים (חומש רב פנינים): "שבאו לפני המצרים תמונות זרות מפחידות ומבעיתות אותם עד שלא יכלו להתנועע ולקום מעוצם הפחד".

לימוד התורה בזמן מכת החושך - מדרש, הובא בתורה שלמה לרב כשר.

העיסוק במעשים הטובים - תרגום יונתן.

פסוק כ"ד: הקריאה למשה ולאהרן אחרי החושך - אבן עזרא: "אחר ג' ימים שראו אור".
פרעה שלח לקרוא למשה ולאהרן על ידי אנשי ישראל - העמק דבר: "ושלח על ידי אנשי ישראל שמאז שנעשו חשובין בעיניו... נעשו כמה אנשי ביתו ושלח על ידם".

פסוק כ"ט: שלושת ההסברים לדברי משה "לא אסף עוד ראות פניך" - הרמב"ן: "כי במכת הבכורות לא ראהו, כי טעם 'ויקרא למשה ולאהרן' שהלך עד פתח ביתם וצעק בחושך... או שללח להם על ידי המצרים (וכן בספורנו)... ויתכן שיאמר לא אוסיף עוד ראות פניך בהיכלך, שלא אבוא עוד אני אליך".

פרק י"א

א. נבואת משה בארמון פרעה (פסוקים א-ג) 80

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עוֹד נִגַע אֶחָד אָבִיָּא עַל פְּרַעֲהַ וְעַל מִצְרַיִם אַחֲרָי בֶן יִשְׁלַח אֶתְכֶם מִזֶּה..." (פסוק א)

נבואה זו נאמרה למשה בעומדו לפני פרעה, בתוך הארמון, למרות שקודם לכן נמנע ה' מלדבר עם משה בתוך העיר המלאה באלילים.

מדוע כאן שינה ה' ממנהגו ונתן נבואה למשה בתוך העיר?

בעקבות דברי פרעה למשה בסוף הפרק הקודם, "השמר לך אל תספ ראות פני כי ביום ראתך פני תמות", ותשובת משה "כן דברת, לא אסף עוד ראות פניך", רצה ה' לקיים את דבריו של משה, ולכן ציוה אותו בתוך הארמון להתרות בפרעה על מכת בכורות, שלא יצטרך משה לבוא שוב לפרעה ולהתרות, ואז יעבור על הדברים שאמר.

"דַּבֵּר נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיִּשְׁאַלוּ אִישׁ מֵאֵת רַעְהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רַעוּתָהּ כְּלִי כֶסֶף וְכִלְי זָהָב" (פסוק ב)

📖 "וישאלו" - יקבלו מתנה. "רעהו" - חברו. "רעותה" - חברתה.

כוונת ה' במילה "וישאלו" לא היתה שאילה במובן בו אנו משתמשים היום, שישאלו כדי להחזיר, אלא הכוונה היתה לבקש מתנה גמורה.

סכום אדיר היו צריכים המצרים לשלם לבני ישראל על עבודתם! (חשוב על שעות העבודה - מהבוקר עד הערב, על מספר השנים שעבדו, על הקושי הגדול של העבודה, על העינוי הקשה והסבל, על הצער

וההשפלה, על הבתים הרבים והגדולים שבנו ועל ההשתתפות של הגברים והנשים כאחד).

"וַיִּתֵּן ה' אֶת חַן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם" (פסוק ג)

אמנם המצרים לא שכחו את רוגזם על המכות הקשות שקיבלו, אבל ה' נתן בלבם להבין שהרשיעו וחטאו כלפי ישראל. המצרים גם הרגישו לפתע שעליהם לכבד את ישראל על היותם עם ה', ועל כך שבעבורם עשה ה' אותות ומופתים כה גדולים.

"גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה גָּדוֹל מְאֹד בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם

בְּעֵינֵי עֲבָדֵי פְרַעֲה וּבְעֵינֵי הָעַם"

מדוע העריצו המצרים את משה ונתנו לו כבוד כה גדול?

מפני הנסים שעשה: זרק מעט פיח וכל המצרים התמלאו בשחין, הרים את ידו ומיד באו מכות - סערת ברד, ענני ארבה וחושך כבד, וכשהתבקש להתפלל שתסור המכה - רק פרש כפיו ומיד נענה והמכה סרה. עתה הבינו המצרים שמשה אכן שליח ה'.

אם בעיני המצרים היה משה גדול מאד, בעיני בני ישראל היה גדול הרבה יותר. הם הכירו בגדולת משה לא רק בגלל הנסים שעשה, אלא גם בגלל יראת השמים הגדולה שלו, בגלל אהבתו אותם, בגלל מאבקו למען הצדק וגבורתו המופלאה בעמידתו לפני מלך מצרים והזהרתו ללא פחד.

ב. הודעת משה על מכת בכורות (פסוקים ד-ו) 80

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר ה'... וּמַת כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
מִבְּכוֹר פְּרֹעָה הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּאוֹ עַד בְּכוֹר הַשֹּׁפֵחָה... " (פסוקים ד-ה)
"מבכור פרעה היושב על כסאו", הכוונה לבנו הבכור של פרעה,
שעתיד לשבת על כסא אביו כאשר ימות.

"וְלִכְל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִחַרֵץ כָּלֵב לְשׁוֹנוֹ... " (פסוק ז)

📖 "יחרץ" - ינבח.

הכלבים לא ינבחו ולא ינענעו לשונם לעבר בני ישראל, על אף שטבעם
לנבוח על מי שאינו בעליהם, ועל אף שדרכם לנבוח כאשר הם
שומעים צעקות, ובפרט במכה זו בה ישמעו צעקות שלא היו כמותן.

"לְמַעַן תִּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה ה' בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל"

📖 "יפלה" - יבדיל.

"וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֵת כָּל הַמּוֹפְתִים הָאֵלֶּה לְפָנֵי פְּרֹעָה... " (פסוק י)

והרי היו מכות שלא עשו משה ואהרן - ערוב, דבר ובכורות?

הכוונה היא שרוב המופתים נעשו על ידם.

מקורות לפרק י"א

פסוק א': נבואה זו נאמרה למשה בבית פרעה - רמב"ן ורש"י.

פסוק ב': בשאילת כלי הכסף הכוונה למתנה - רשב"ם: "לשם מתנה גמורה".

החוב הגדול של המצרים לבני ישראל - סנהדרין צא ע"א: "תנו לנו שכר עבודה של ששים רבוא ששעבדתם במצרים שלושים שנה וארבע מאות שנה".

פסוק ג': שינוי ביחס של המצרים כלפי ישראל - רמב"ן: "שלא היו אנשי מצרים שונאים אותם על המכות, אבל מוסיפים בהם אהבה ונושאים חן בעיניהם לאמר: אנחנו הרשעים גם עושים חמס, וראוי הוא שיחונן אתכם האלקים".

פסוק ד': "מבכור פרעה היושב על כסאו" - שעתיד לשבת - כך תרגם אונקלוס: "דעתיד למיתב על כורסי מלכותיה". וכן תרגם יונתן.

פסוק ז': "יחרץ" - ינענע לשונו - על פי רש"י.

פרק י"ב

א. ציווי ה' למשה על קרבן הפסח במצרים (פסוקים א-ג) פס

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרָן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר" (פסוק א)

כתב רש"י: "בשביל שאהרן עשה וטרח כמשה, חלק לו כבוד זה במצוה ראשונה, שכללו עם משה בדבור".

📖 "טרח" - התאמץ.

כלומר, כיון שאהרן התאמץ בעשיית המכות כמשה אחיו כיבדו ה', וכשציווה על המצווה הראשונה בה נצטוו ישראל, מצות קידוש החודש, דיבר ה' עמו ועם משה כאחד.

"הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֵם רֵאשׁ חֲדָשִׁים..." (פסוק ב)

חודש ניסן יהיה החודש הראשון - ממנו יתחילו לספור את החודשים, ואף סדר החגים ממנו יתחיל.

חודש ניסן נבחר להיות החודש החשוב ביותר מפני שבחודש זה הוציאנו ה' ממצרים. בזכות היותו ראשון נזכור תמיד את הנסים שה' עשה עמנו ונודה עליהם שוב ושוב.

כיצד נדע מתי מתחיל החודש?

על ידי שני עדים שיבואו ויעידו שראו את הלבנה בחידושה (מתחילה להראות שוב). על פי עדות זו מקדשים דייני בית הדין את החודש.

לאחר הציווי על קידוש החודש ציווה ה' את משה ואהרן לדבר עם כל ישראל ולומר:

"בְּעֶשֶׂר לַחֹדֶשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שָׂה לְבֵית אָבִתּוֹ..." (פסוק ג)

📖 "עשר" - עשירי.

מצוה על כל משפחה לקחת בעשירי בניסן כבש עבור קרבן פסח.

האם קל היה לבני ישראל לקיים מצוה זו?

לבני ישראל היה קשה מאד לקיים מצוה זו, שכן הכבשים היו אלילי המצרים, ולקיימתם כבשים והולכתם ברחובות מצרים עלולה לעורר את זעמם של המצרים.

למרות זאת ציוה ה' את בני ישראל לעשות מצוה זו, וידע שברוב צדקותם ובטחונם בה' יקיימו אותה, על אף שהיא קשה ודורשת הרבה מאד אומץ ועז.

"וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מֵהֵיئֵת מִשָּׂה

וְלָקַח הוּא וּשְׁכֵנוֹ הַקָּרֵב אֶל בֵּיתוֹ..." (פסוק ד)

אם יהיו מעט אנשים במשפחה, ולא יוכלו לגמור שה שלם, אנשי הבית המועטים יצרפו וימנו את שכניהם על הכבש, ויאכלו אותו יחדיו - כאילו הם משפחה אחת.

כך תרבה השמחה והאהבה בין משפחות ישראל.

"אִישׁ לְפִי אָכְלוּ תַכְסּוּ עַל הַשָּׂה"

📖 "תכסו" – תתמנו, תצטרפו למנין.

מהמילה "תכסו" למדו חכמינו, שרק אדם שהתמנה (הצטרף למנין) על השה ושילם על חלקו יכול לאכול ממנו.

"וְהָיָה לָכֵם לְמִשְׁמֶרֶת עַד אַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה" (פסוק ו)

בני ישראל שמרו את השה בבתיהם וקשרו אותו לכרעי (רגלי) המיטה.

סכנה גדולה היתה בהחזקת השה בבית ובטיפול בו מספר ימים, שהרי בני ישראל היו עלולים לעורר את זעמם של המצרים על שלקחו את אלהיהם ועל שהולכים לשחוט אותו. במעשה זה נדרשו בני ישראל לגלות אומץ רב ובטחון גדול בה'.

"וְשַׁחֲטוּ אֹתוֹ כָּל קְהַל עֵדֵת יִשְׂרָאֵל..."

בשחיטת הקרבן לעיני המצרים היה דרוש אומץ הרבה יותר גדול מלקיחת הקרבן.

בפסוק נאמר "ושחטו אותו". וכי כולם שוחטים, והרי על שה אחד נמנו אנשים רבים?

מכאן למדו חכמים שאם שליח של אדם עשה בשבילו שליחות נחשב הדבר כאילו השולח עשה, כדברי חז"ל "שלוחו של אדם כמותו".

"וְלָקְחוּ מִן הַדָּם וְנָתְנוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְעַל הַמִּשְׁקוֹף..." (פסוק ז)

בני ישראל נצטוו לתת מדם קרבן הפסח על המשקוף והמזוזות כדי שיהיה סימן מיוחד לבתים של בני ישראל. כאשר יראה ה' את הדם, יזכור את המצוה הגדולה שעשו בני ישראל - ששמעו בקולו ושחטו את אלילי מצרים על אף הסכנה שבכך. בזכות מסירות הנפש שגילו בני ישראל בקיום מצוה זו, ירחם ה' עליהם וידלג על בתיהם.

"וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בְּלֵילָה הַזֶּה צְלִי אִשׁ וּמִצּוֹת" (פסוק ח)

מדוע נצטוו בני ישראל לאכול בשר צלי ולא מבושל במים?

א. מפני שצליה מהירה מבישול, ובני ישראל נצטוו לעשות את כל המעשים בחפזון, כדי שלא לעכב את היציאה ממצרים.

ב. מפני שדרך מלכים ושרים לאכול בשר צלי, כשהוא טוב וטעים, וביציאת מצרים הפכו בני ישראל מעבדים לבני חורין ולבני מלכים.

"עַל מְרָרִים יֵאָכְלֵהוּ"

על אף שבני ישראל שמחו ביציאת מצרים שמחה גדולה, הם נצטוו לאכול גם עשבים מרים, כדי שיזכרו את השעבוד המר והקשה, ומתוך כך עוד יותר יודו לה' על הצלתם.

"וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר...'" (פסוק י)

הסיבה שנאסר להותיר עד בוקר קשורה לטעם של איסור הבישול. חשוב כיצד?

כשם שמצוה לאכול את הקרבן צלי כדרך מלכים, ולא מבושל כדרכם של עניים, כך גם אסור להותיר עד הבוקר, שכן זו דרכם של עניים שאין להם מה לאכול ומשום כך שומרים גם למחר.

"וְכִכָּה תֵאָכְלוּ אֹתוֹ מִתְנִיכֶם חֲגָרִים נְעִלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמְקַלְכֶם

בְּיַדְכֶם וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפְזוֹן פֶּסַח הוּא לֵה'" (פסוק יא)

"חפזון" - מהירות.

הקדוש ברוך הוא ציוה את בני ישראל לבטוח ולהאמין בכל לב שהוא יגאל אותם באותו הלילה, ועל כן ציווה לעשות את כל ההכנות הנצרכות ליציאה.

גם מצוה זו היתה קשה לקיום, שכן שבני ישראל היו מצויים עדיין בתוך מצרים ותחת יד פרעה, שהקשה את לבו שוב ושוב ולא הסכים לשלח את העם, ואמונה גדולה נדרשה מבני ישראל להתכונן ליציאה.

וְעִבְרְתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלֵילָה הַזֶּה

וְהִבִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם..." (פסוק יב)

ה' עבר בעצמו להושיע את עמו ולקיים את הברית שהבטיח לאבות. וכך אנו אומרים בהגדה של פסח: "ועברתי" - אני ולא מלאך, "והכיתי" - אני ולא שרף, "אני ה'" - אני הוא, ולא אחר.

וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֵת עַל הַבָּתִּים...

וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם וּפְסַחְתִּי עֲלֵיכֶם..." (פסוק יג)

📖 "את" - סימן. "ופסחתי" - אדלג.

איזו זכות יזכור ה' לישראל כאשר יראה את הדם?

את הזכות ששמעו בקולו ושחטו את השה על אף הסכנה.

וכך אמרו חכמינו ז"ל: "אמר הקדוש ברוך הוא: נותן אני את עיני (מסתכל אני) לראות שאתם עסוקים במצוותי, ופוסח אני עליכם".

"וְהָיָה הַיּוֹם הַזֶּה לָכֶם לְזִכְרוֹן וְחַגְתֶּם אֹתוֹ חַג לַה'..." (פסוק יד)

📖 "וחגתם" - תעשו חג.

ה' ציוה את בני ישראל לחגוג יום זה לדורות עולם. מתוך כך אנו מבינים עד כמה היתה השמחה גדולה כשיצאנו מעבדות לחרות - ולא נשכח אותה מאות ואלפי שנים.

"שבעת ימים מצות תאכלו"

אֵךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שָׂאֵר מִבֶּתְיִכֶם (פסוק טו)

📖 "תשביתו" - תאבדו, תשרפו. "שאר" - סוג חמץ.

מפסוק זה אנו לומדים שישנה מצוות עשה להשבית ולבער שאור מבתינו. טעם הדבר, שרצה ה' שלא נכשל ונבוא לאכול מחמץ הנמצא בבית, ועל כן ציוה עלינו לאבד את כל השאור והחמץ מהבתים.

מדוע נאמר בפסוק לבער חמץ ביום הראשון של פסח, והרי בכל חג הפסח אסור שיראה וימצא חמץ בבתינו?

אכן בכל חג פסח אסור שיראה חמץ בבית, אולם חכמינו קיבלו במסורת מדור לדור, שפירוש המילים "ביום הראשון" בפסוק זה הוא ביום הקודם לחג, כלומר כבר ביום ארבעה עשר יש להשבית שאור.

"כִּי כָל אֹכֵל חֲמֵץ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא..."

עונש כרת הוא שנכרתים ונפסקים החיים לפני הזמן.

"וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ" (פסוק טז)

מצוה לקדש את יום חמשה עשר ולעשותו יום טוב: ללבוש בגדי חג, לאכול סעודות עם בשר, יין ומטעמים, לשמוח ולהלל את ה', לנוח, לא להתעסק במלאכות של ימות החול וכך להיות פנויים להודות לה', ללמוד תורה ולעסוק בנסים ובנפלאות שעשה ה' עמנו.

"וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם"

ביום הראשון יש מצוה לחגוג כי בו יצאנו ממצרים, אך מדוע נצטוונו לחגוג גם ביום השביעי??

ביום השביעי היתה קריעת ים סוף ובני ישראל עברו בתוך הים וניצלו מהמצרים באופן סופי, ועל כן נצטוונו לחגוג גם ביום זה.

"כֹּל מְלֹאכָה לֹא יַעֲשֶׂה בָהֶם אֵךְ אִשֶּׁר

יֹאכַל לְכֹל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יַעֲשֶׂה לָכֶם"

מכאן למדו חכמים שביום טוב מותר לעשות מלאכת אוכל נפש, כלומר מלאכות הנצרכות לאכילת האדם ("אוכל נפש") באותו יום, כמו בישול, אפיה והבערת אש.

"וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת כִּי בַעֲצֵם הַיּוֹם הַזֶּה

הוֹצֵאתִי אֶת צְבֹאוֹתֵיכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם..." (פסוק יז)

מצוה לשמור על הציווי של אכילת מצה בכל דור ודור.

מפסוק זה גם למדו חכמים שצריך להיזהר מאד באפיית המצות ולעשותן בזריזות, כדי שלא יחמיץ הבצק.

”בְּרֵאשֵׁן בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעֶרֶב

תֹּאכְלוּ מִצֵּת...” (פסוק יח)

בפסוק זה רואים שעיקר מצוות אכילת מצה היא בלילה הראשון של החג (ליל הסדר), אך בפסוק ט"ו נאמר: "שבעת ימים מצות תאכלו"?

החובה לאכול מצה היא בלילה הראשון. בשאר הימים אסור לאכול חמץ אך אין חובה לאכול מצות, ורק אם רצה לאכול מאפה - יאכל מצה ולא חמץ.

”שִׁבְעַת יָמִים שָׂאֵר לֹא יִמְצָא בְּבֵיתְכֶם...” (פסוק יט)

מצוה זו היא מצוות לא תעשה, שלא ימצא שאור וחמץ ברשותנו בחג הפסח, ונקרא איסור זה בלשון חכמינו ז"ל: "בל יראה ובל ימצא".

”כִּי כָּל אֲכָל מִחֻמְצָת וּנְכַרְתָּהּ הַנֶּפֶשׁ הֵיאָה...”

בִּגְר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ”

אכילת חמץ בפסח היא עבירה חמורה מאד ולכן גם העונש למי שעובר על מצוה זו חמור. האוכל חמץ בפסח נכרת ומתקצרים חייו.

מדוע גם לגר אסור לאכול חמץ, הרי אבותיו לא היו ביציאת מצרים?

ברגע שהגר מתגייר הוא נהיה חלק מעם ישראל, וגם עליו מוטלת החובה להודות לה' על יציאת מצרים ולהיזהר באיסור חמץ.

”כָּל מִחֻמְצָת לֹא תֹאכְלוּ...” (פסוק כ)

מצוה זו היא מצוות לא תעשה, שלא נאכל חמץ כלל.

"וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם..." (פסוק כא)

מיד לאחר שה' גמר לדבר עם משה, הזדרז משה ולימד את הזקנים את הדברים שנאמרו לו בתחילת הפרק, וכן הוסיף דברים שאמר לו ה' שלא נזכרו במפורש, והם: קבלת הדם בסף, נתינתו על המשקוף על ידי האזוב, האיסור לצאת מפתח הבית בלילה והתשובה לבנים.

מדוע אמר משה את דברי ה' רק לזקנים, ולא קרא לכל העם?

משה ידע שלקחת את השה ולשחטו לעיני המצרים זו מצוה קשה מאד, לכן רצה שהזקנים יעשו מצוה זו ראשונים, וכשכל ישראל יראו אותם מושכים את השה ללא פחד, יתגברו גם הם לקיים מצוה זו.

"וְעֵבֶר ה' לְנִגְף אֶת... וּפָסַח ה' עַל הַפֶּתַח

וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחִית לָבֹא אֶל בְּתֵיכֶם לְנִגְף" (פסוק כג)

מפסוק זה משתמע שהמלאך הוא המשחית ההורג את הבכורות. והרי חכמינו ז"ל אמרו שה' עבר בעצמו בלי מלאך ושליח?

הכוונה היא שה' לא שלח שליח לבד, אלא עבר בעצמו יחד עם השליח המשחית.

"וְהָיָה כִּי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ..."

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת" (פסוק כה)

עיקר קיום המצוה החשובה של קרבן הפסח הוא בארץ ישראל, כמו כל מצוות התורה שמתקיימות בעיקר בארץ ישראל.

"וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֵלֵיכֶם בְּנֵיכֶם מַה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם" (פסוק כו)

הבנים שיוולדו בארץ ולא ראו את יציאת מצרים, ישאלו על מצוות קרבן פסח - לשם מה עושים אותה?

"וְאָמַרְתֶּם זִבַּח פֶּסַח הוּא לְה'... וְאֵת בְּתִינּו הַצִּיל" (פסוק כז)

מהמילים "בתינו הציל" רואים שהאב עצמו, המספר לבנו, היה במצרים. אולם איך יתכן שהאב המספר היה במצרים, הרי התורה מדברת על הדורות הנמצאים כבר בארץ?

אלא ש"חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", ולהודות לה' כאילו הוא בעצמו ניצל. אם הוא ינהג כך, כאשר הוא יספר לבניו גם הם יבינו וירגישו את גודל הטובה וההצלה שעשה ה' עם אבותינו.

"וַיִּקַּד הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ"

העם הודה והשתחוה לה' על הטובה שהבטיח שיוציאם ממצרים. הם האמינו בלב שלם שהקדוש ברוך הוא יקיים את הבטחתו.

"וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל"

כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בֶּן עֲשׂוֹ" (פסוק כח)

בני ישראל קיבלו את המצוה בשמחה ובטוב לבב. הם משכו את השם ברחובות מצרים, למרות כעסם הרב של המצרים. ארבעה ימים הם שמרו על הכבשים בבתיהם, וחמת המצרים בערה בהם בשמעם את קול אליליהם בוקע מבתי ישראל.

ביום י"ד התגלתה הגבורה האדירה של בני ישראל בשיאה כאשר שחטו את השה וצלו אותו, וריחו נדף בכל ארץ מצרים.

אומץ רב, גבורה ועוז גילו בני ישראל, כמו גם אמונה ובטחון בה'. כאן נהפכו בני ישראל מעבדי מצרים לעבדי ה' בלב שלם.

בלילה זה ישבו בני ישראל משפחות משפחות, ומתוך אהבה גדולה איש לרעהו ואהבה גדולה לה' המושיעם, פתחו פיהם בשירה והלל לה' על הגאולה העומדת להתרחש בעוד מספר שעות.

התורה משבחת את ישראל על בטחונם בה' וקיום מצוותיו בגבורה עילאית: "וילכו ויעשו... כן עשו".

לאחר תשע מכות הביא ה' את המכה העשירית, הכבדה ביותר. סוף סוף הגיע הרגע לו בני ישראל כה חיכו: להיות בני חורין, עבדי ה' ולא עבדים למצרים הרשעים. הגיע הלילה המופלא עליו שמר ה' מימי אברהם אבינו!

”וַיְהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה

וְה' הִכָּה כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם...” (פסוק כט)

ה' היכה את הבכורות בעצמו ולא שלח מלאך. ברגע אחד מתו כל בכורות מצרים.

במכה זו השלים ה' את העונש למצרים על מעשיהם האכזריים, ובכך קיים את הבטחתו לאברהם: ”וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנוכי”. במכה זו ראו המצרים את כוחו של ה', וידעו כי הוא השופט אותם.

באותו הלילה נשארו בני ישראל בבתיהם ואיש לא יצא מביתו, כפי שאמר להם משה. ה' ראה את הדם על בתי בני ישראל וידע ששמעו בקולו על אף הסכנה, לכן רחם עליהם ופסח על בתיהם.

”וַתִּחַזַּק מִצְרַיִם עַל הָעַם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן הָאֶרֶץ

כִּי אָמְרוּ כָּלֵנוּ מֵתִים. וַיֵּשֶׂא הָעַם אֶת בְּצִקוֹ טָרֵם יַחְמֹץ

מִשְׂאֵרֹתָם צָרְרַת בְּשִׂמְלֹתָם עַל שְׂכָמָם” (פסוקים לג-לד)

📖 "טרם" - לפני. "צררת" - קשורות.

"משארתי" הן שאריות המצה והמרור שאכלו בלילה. בני ישראל קשרו אותן בבגדיהם ושמו על שכמם.

מדוע לא שמו את "משארתי" על בהמותיהם?

בני ישראל לא רצו להניח את השאריות על בהמותיהם משום כבוד המצוה. יתירה מזאת, בני ישראל אהבו את המצוות ולכן רצו לשאת את שאריות המצה והמרור על גופם. וכך אמרו חכמינו: "אף על פי שבהמות הרבה הוליכו עמהם, מחבבים היו את המצוות".

📖 "מחבבים" - אוהבים.

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כְדִבְרַי מֹשֶׁה וַיִּשְׂאֲלוּ מִמִּצְרַיִם

כָּלֵי כֶסֶף וְכָלֵי זָהָב וּשְׂמֹלֶת" (פסוק לה)

ביציאת מצרים שמחו בני ישראל שמחה גדולה - חרות זו היתה יקרה בעיניהם יותר מכל הכסף והזהב שבעולם, ובאמת מעצמם לא היו שואלים מתנות, לכן התורה מלמדת אותנו שבני ישראל שאלו חפצים מהמצרים מפני שרצו לקיים את דבר ה'.

"וְה' נָתַן אֶת חֵן הָעַם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם

וַיִּשְׂאֲלוּם וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם" (פסוק לו)

אונקלוס תרגם "וינצלו" - רוקנו, כלומר בני ישראל לקחו את כל כלי הכסף והזהב שהיו במצרים.

מדוע הסכימו המצרים לתת את כל כספם לישראל?

מפני שה' גרם שבני ישראל ימצאו חן בעיני המצרים.

המצרים לא נתנו את כלי הכסף רק כדי להפטר מבני ישראל שיצאו מהר, אלא הרגישו שעליהם לכבד את ישראל.

במכה זו הבינו המצרים שהם מקבלים עונש על רוע לבם, ולעומתם בני ישראל צדיקים וגיבורים, ולמרות שעבדו שנים רבות בפרך לא התייאשו.

וַיִּסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִרַעְמֶסֶס סִכְתָּה

כִּשְׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רְגְלֵי הַגְּבָרִים לְבַד מִטָּף" (פסוק לו)

📖 "טף" - ילדים.

מכל קצווי ארץ מצרים הגדולה התאספו בני ישראל לרעמסס בשעה קלה בדרך נס, כאילו נשאם ה' על כנפי נשרים.

בני ישראל התאספו משפחות משפחות והתחברו יחדיו כאיש אחד. שמחה גדולה היתה לישראל באותו היום - שמחת החרות והחופש!

ביום זה הם השתחררו מהאדונים המצרים, אשר השפילו אותם בטיט ובלבנים כל היום במשך שנים רבות, והנה הם בני חורין, אדונים לעצמם.

בני ישראל מילאו פיהם בשבת והלל לה' על הטובה, שהוציאם מעבדות לחרות, וקיבלו בלבם לשמוע בקול ה' ולקיים מצוותיו לדורות עולם.

"וְגַם עָרַב רַב עָלָה אֹתָם וַיֵּצְאוּ וַיִּבְקְרוּ מִקְנֵה כֶּבֶד מְאֹד" (פסוק לח)

הערב רב הוא תערובת של עמים שגרו או ישבו במצרים. הם עלו עם בני ישראל מפני שהתפעלו מגדולתו של העם. הם ראו את הנסים

שעשה ה' בעבור בני ישראל והבינו שה' אוהב את ישראל ובחר בהם לעם, ולכן בחרו להצטרף אליהם.

”וַיֹּאפּוּ אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוּצִיאוּ מִמִּצְרַיִם

עֲגַת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ...” (פסוק לט)

בני ישראל אפו את הבצק בדרך מרעמסס לסוכות או כשהגיעו לסוכות.

כיצד לא החמיץ הבצק, הרי דרך ארוכה הלכו?

ה' עשה נס והביאם במהירות לסוכות ולא הספיק הבצק להחמיץ.

מרעמסס לסוכות היה מרחק של מאה ועשרים מיל (בערך מאה ועשרים קילומטר). זמן רב לוקח לעם גדול, שש מאות אלף גברים, נשים וטף, ללכת במדבר מרחק כזה, בלא נס.

אולם ה' הביא את בני ישראל לסוכות תוך פחות משמונה עשרה דקות, שהרי בצק מחמיץ אחר זמן זה והם הקפידו שהעיסה לא תחמיץ, שהרי הצטוו לא לאכול חמץ.

ויש אומרים שבני ישראל גלגלו את הבצק והתעסקו בו כל הדרך, ובצק שעוסקים בו לא מחמיץ.

”...וְגַם צִדָּה לֹא עָשׂוּ לָהֶם”

בני ישראל לא הכינו אוכל לדרך, מפני שגורשו במהירות ממצרים ולא הספיקו להכין צידה.

אדם היוצא לדרך רחוקה שתמשך זמן רב, לרוב מלא דאגות ופחדים. כשהוא יוצא למדבר, בו יש חיות מסוכנות וחולות - אין בו עצים ואין

מקום בו אפשר לזרוע, החוס מכביד מאד ואין מים לשתות - הדאגות גדולות בהרבה.

מכך אפשר ללמוד על גודל האמונה והביטחון שהאמינו ובטחו בני ישראל בה'.

לכן אמרו חכמינו ז"ל שפסוק זה "מגיד שבחן של ישראל", שלא אמרו כיצד נצא למדבר בלא צידה, אלא האמינו והלכו.

על כך שבחם ה' ביד הנביא ירמיהו (ב, ב): "כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורידך אהבת כלולתיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה".

"ימי הנעורים" של בני ישראל הם ימי יציאת מצרים. ימים אלו היו הימים הראשונים מאז נהיו בני ישראל לעם.

מהי כוונת הנביא, איזה חסד עשו ישראל בימי נעוריהם?

הכוונה שבני ישראל הלכו אחרי ה' במדבר הגדול והנורא.

"לֵיל שְׁמֵרִים הוּא לַה' לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם..." (פסוק מב)

"שְׁמֵרִים" כאן הוא במובן של ציפיה והמתנה. ה' ציפה ללילה זה להוציא את בני ישראל ממצרים, מימות אברהם אבינו, כמו שהבטיח לאברהם: "ואחרי כן יצאו ברכוש גדול".

"שְׁמֵרִים לְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם"

"שְׁמֵרִים" כאן הוא במובן של שמירה וזכרון. בכל הדורות נשמור ונזכור לילה זה, ונודה לה' על הטובה שעשה עמנו.

”וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח” (פסוק מג)

פרשה זו נאמרה למשה ואהרן לפני יציאת מצרים, ביום י"ד בניסן.

”כֹּל בֶּן נֹכֵר לֹא יֹאכַל בוֹ”

”בן נכר” הוא איש זר, שאינו מעם ישראל.

מדוע נאסר על בן נכר לאכול מקרבן הפסח?

עם ישראל מקריב קרבן פסח כדי להודות לה' על שבחר בו מכל העמים ועשה עמו טובות ונסים. לכן אין חלק בקרבן זה לשום בן נכר שאינו מעם ישראל.

”וְכֹל עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת כֶּסֶף וּמִלֶּחֶת אֲתוֹ אִזּוֹ יֹאכַל בוֹ” (פסוק מד)

פסוק זה מדבר על עבד כנעני.

מדוע יכול עבד כנעני לאכול מקרבן פסח, הרי איננו בן ישראל ואבותיו לא יצאו ממצרים?

עבד כנעני שעשה ברית מילה וטבל נחשב כחלק מהמשפחה הישראלית וחייב בחלק מהמצוות, ולכן גם הוא אוכל מקורבן הפסח.

”בְּבֵית אֶחָד יֹאכַל...” (פסוק מו)

בלילה זה כל משפחה אוכלת יחד באהבה ובאחוה, כאיש אחד, ואין לאף אחד רשות לעזוב את משפחתו ולצאת לבית אחר.

”וְכִי יִגֹּר אֶתְךָ גֵר וְעָשָׂה פֶסַח לְה” (פסוק מח)

גר צדק שהתגייר והצטרף לעם ישראל מחוייב לעשות קרבן פסח. התורה מחדשת שעל אף שאבותיו לא היו ביציאת מצרים הגר חייב בקרבן זה, מפני שנהפך להיות לחלק מעם ישראל.

כיצד צריך להתנהג עם גר זה?

נאמר בפסוק: "והיה כאזרח הארץ". צריך להתנהג אליו ככל בן ישראל אזרח הארץ, ואף לכבדו יותר ולקרבו, מפני שעזב את ארצו ומולדתו ובא לארץ שאינו מכיר, והוא אף עלול להרגיש בודד. יתרה מזאת, צריך להעריכו על שבחר בה' ובעמו, ובא להודות לה' על נסיו וטובותיו ולעבדו בכל לבו.

"הַמּוֹל לֹא כָּל זָכָר וְאִזּוֹ יִקְרָב לְעֵשְׂתוֹ... וְכָל עֶרְל לֹא יֹאכַל בּוֹ"

איש ערל, שלא עשה ברית מילה, אינו יכול להקריב ולאכול את קרבן הפסח, מפני שברית המילה היא אות (סימן) לכך שה' בחר בנו מכל העמים וקרת עמנו את הברית.

"וַיַּעֲשׂוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה'... בֵּן עֶשְׂו" (פסוק ט)

מדוע כתבה התורה פעמיים בפסוק שבני ישראל עשו כאשר צוו?

ללמדנו שבני ישראל קיימו את כל הלכות הפסח, ואף עשו אותן בזריזות ובשמחה רבה. במיוחד קיימו בני ישראל את מצוות ברית המילה, וכולם כאיש אחד, גדולים וקטנים, נימולו בשמחה וברצון. וכך שבחם ה' ביד הנביא יחזקאל: "ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמייך ואומר לך **בדמייך חיי** ואומר לך **בדמייך חיי**", ואמרו חכמינו ז"ל: "חיי" - בדם הפסח, "חיי" - בדם המילה.

מקורות לפרק י"ב

פסוק א': כבוד לאהרן עם משה - רש"י.

פסוק ב': מעלתו של חודש ניסן וזכרון הנסים על ידי זה - רמב"ן, וכן בליקוטים (חומש רב פנינים): "ראש נקרא על שם שהוא מובחר שבחדשים... ונעשה חודש זה ראשון לכל חדשי השנה כדי שיהיה זכרון יציאת מצרים נגד עיינו תמיד... אלא אנו נותנים כבוד לחודש ניסן מחמת שבו יצאנו ממצרים".

פסוק ג': הקושי והסכנה בליקחת הפסח - ליקוטים (חומש רב פנינים): "היתכן לא ינתקו מורשי לבבם להקהל ולעמוד בפחי נפש ולכנוס בחרבות ורמחים אל תוך בתי היהודים לעשות בהם נקמה ואשר ימצא בתוך הבית ידקר בחרב".

פסוק ד': הלימוד על הצורך בהתמנות על השה - אונקלוס: "תתמנון". והובאו דבריו ברש"י.

פסוק ו': "שלוחו של אדם כמותו" - רש"י בשם המכילתא. וראה קידושין מא ע"ב.

פסוק ז': הדם זכרון על המצוה - רש"י: "אלא אמר הקדוש ברוך הוא נותן אני את עיני לראות שאתם עסוקים במצוותי ופוסח אני עליכם".

ליקוטים (חומש רב פנינים): "דהיינו הוא אות לכם על טוב כוונתכם ויושר לבבכם עם אלקיכם, וזה יעורר את הקדוש ברוך הוא לרחם עליכם".

פסוק ח': טעם אכילת הקרבן צלי משום חרות - ספר החינוך (מצוה ז): "לפי שכך דרך בני מלכים ושרים לאכול בשר צלי... ואנו שאוכלים הפסח לזכרון שיצאנו לחרות להיות ממלכת כהנים וגוי קדוש, ודאי ראוי לנו להתנהג באכילתו דרך חרות ושררה".

טעם אכילת הקרבן צלי משום חפזון - רשב"ם וספר החינוך (שם): "מלבד שאכילת הצלי יורה על החפזון שיצאו ממצרים ולא יכלו להשתהות עד שיתבשל בקדירה".

המרור לזכרון השעבוד - הגדה של פסח: "מרור זה שאנו אוכלים על שום מה, על שום שמררו המצרים את חי אבותינו במצרים".

פסוק י': סיבת האיסור להותיר - ספר החינוך (מצוה ח): הענין הוא כדרך מלכים ושרים שאינם צריכין להותיר מתבשילין מיום אל יום... וכל זה לזכור ולקבוע בלב... ונעשינו בני חורין וזכינו למלכות ולגדולה".

פסוק י"א: ההכנות ליציאה מתוך אמונה שיגאלו - ספורנו: "להורות על בטחון בלתי מסופק בה' יתברך, בהיותם מכינים עצמם לדרך בעודם בבית כלא".

פסוק י"ג: ה' ראה שישראל עסוקים במצוות ופסח על בתיהם - מכילתא, הובא ברש"י כאן.

פסוק ט"ז: הפירוש של "ביום הראשון" - גמרא פסחים ה ע"א: "ראשון דמעיקרא משמע".

בעונש כרת נפסקים החיים לפני הזמן - על פי הרמב"ן: "יכרתו ימיו וימות בנעוריו קודם שיגיע לימי זקנה והם ששים שנה" (ויקרא יח, כט). עיין שם שמביא כמה סוגי עונשים בכרת.

פסוק ט"ז: "מקרא קודש - לקדש אותו במאכל במשתה ובנסות" - רש"י בשם המכילתא.

המנוחה בו - ספר החינוך (מצוה רצג): "מצוות שביתה ביום ראשון של פסח... וענין קדושתו הוא שלא נעשה בו מלאכה... והראיה ששביתה יום טוב נחשבת עשה אמרם ז"ל: 'האי שבתון עשה הוא'".

טעם השביתה ממלאכה להיות פנויים לעסוק בתורה - ספר החינוך שם: "משרשי המצוה - כדי שנחשוב בענין המועד בנס שנעשה לנו בו, ונהלל ונפאר במחשבתנו מה שציונו ברוך הוא עליו ועשה לנו נסים בזמן ההוא, ואם יהיה האדם טרוד במלאכתו, לא יהיה לו פנאי לחשוב בשום דבר".

בשביעי של פסח עברנו בים - אבן עזרא על פי חז"ל: "והיום השביעי הוא יום טביעת פרעה, כאשר אפרש".

וברש"י (להלן יד, ה): "וכיון שהגיעו לשלושת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים, באו והגידו לפרעה ביום ד', ובחמישי ובשישי רדפו אחריהם וליל שביעי ירדו לים, בשחרית אמרו שירה, והוא יום שביעי של פסח".

האיסור לבשל לגויים - גמרא ביצה כא ע"ב: "אם כן מה תלמוד לומר 'לכם' - לכם ולא לנכרים".

פסוק י"ז: "ושמרתם את המצות" - לשמור מחימוץ - מכילתא כאן: "שמרתו עד שלא תביאהו לידי פסול, מכאן אמרו: 'תפח תלטוש בצונן'".

פסוק י"ח: חובת אכילת מצה לביל ט"ו - גמרא פסחים קכ ע"א: "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלקיך" - מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות, מאי טעמא - הוי דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד - לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על

הכלל כולו יצא. יכול אף לילה הראשון רשות! תלמוד לומר... בזמן שאין בית המקדש קיים מניין? תלמוד לומר בערב תאכלו מצות - הכתוב קבעו חובה". הובא ברש"י לפסוק ט"ו.

פסוק כ': איסור אכילת חמץ - כדי שזכור את חסדי ה' - ספר החינוך (מצוה יב): "משורשי מצוה זו מה שכתבנו בשאור, כדי שזכור לעולם הנסים שנעשו לנו ביציאת מצרים... ואולם לחזק הדבר בלבנו הרחיקתנו התורה כל כך".

פסוק כ"א: משה קרא לזקנים כדי שהם יעשו ראשונים - אברבנאל: "אבל ראה משה לצוות מעצמו לזקנים שהם יזרזו עצמם במצוה הזאת מהפסח, והם יתחילו ראשונה בלקיחתו ובשחיטתו... שהם היו הדברים היותר מסוכנים, ולכך חשש משה אולי יהיה בעיני העם קשה לעשות הדברים האלה, משום 'הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוננו'... לכן כדי לתת להם אומץ לב בדבר ציוה לזקנים".

פסוק כ"ג: ירידת ה' לנגוף עם משחית - דעת זקנים מבעלי התוספות: "קשה להרב משה דהא בהגדה כתיב ויעברתי בארץ מצרים - אני ולא מלאך' - ויש לומר דהכי פירושו, אני בכבודי וגם המלאך, ולא המלאך לבדו".

פסוק כ"ה: עיקר מצוות קרבן פסח בארץ ישראל - על פי רש"י: "תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ, ולא נתחייבו במדבר אלא בפסח אחד שעשו בשנה השנית על פי הדיבור".

פסוק כ"ז: "ואת בתינו הציל" - חייב אדם להראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים - על פי הגדה של פסח.

הקידה והשתחויה לה' על הטובה - רש"י: "על בשורת הגאולה". רלב"ג: "רצונו לומר, לשם יתעלה, לתת תודה לו על הטובה אשר אמר להיטיב להם".

פסוק כ"ח: קבלת המצוה בשמחה - בכור שור.

האומץ והגבורה של בני ישראל במעשה קרבן הפסח - ליקוטים (חומש רב פנינים): "ובאו כולם לפני משה לאמר אין מהצורך שהזקנים יעשו תחילה פסחיהם לזרז אותנו ולאמץ ללבנו, כי אנחנו נעבור חלוצים לקיים מצות ה' ותיכף ויילכו ויעשו בני ישראל, כן עשו' - רצונו לומר כן עשו הם מעצמם, ולא הוצרכו ללמוד מהזקנים, כי כולם היו זריזים מקדימין למצוות, והלכו לעשות את המצוה בכל חלקיה כמו שנצטוו בה משה ואהרן מבלי מורא ופחד ממצרים".

פסוק כ"ט: מיתת כל הבכורות ברגע אחד - רש"י (פסוק יב) בשם המכילתא: "ועברתי - כמלך העובר ממקום למקום, ובעברה אחת וברגע אחד כולן לוקין".

פסוק ל"ד: "משארותם" - שאריות מצה ומרור - רש"י בשם המכילתא (יג, פג).

נשיאת המצה על שכמם מפני חיבת המצוה - רש"י בשם המכילתא (יג, פד): "וכי לא היתה שם בהמה? אלא שהיו מחבבין את מצוות".

פסוק ל"ה: שאילת כלי הכסף לקיים דבר משה - אור החיים הק': "פירוש - לא להנאת ממון אלא למצוות נביא".

פסוק ל"ו: נתינת חן של ה' - אהבה וכבוד לבני ישראל - רמב"ן (יא, ג): "שלא היו אנשי מצרים שונאים אותם על המכות, אבל מוסיפים בהם אהבה ונושאים חן בעיניהם לאמר אנחנו הרשעים גם עושים חמס, וראוי הוא שיחונן אתכם האלקים".

פסוק ל"ז: התאספות העם ברעמסס במהירות - רש"י (יט, ד): "זה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו מפוזרין בכל ארץ גושן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נתקבצו כולם לרעמסס".

פסוק ל"ט: אפיית הבצק ברעמסס - רמב"ן: "ומהרו ואפו אותו טרם יחמץ בדרך או בסוכות שבאו שם לשעה קלה כדברי רבותינו".

בני ישראל התעסקו בבצק כל הדרך - אור החיים הק': "אלא כדי שיתעמלו בהם וכל זמן שמתעמלים בעיסה אינה מחמצת".

שבח ישראל שבטחו בה' ולא לקחו צידה - רש"י בשם המכילתא (יד, פד).

פסוק מ"ב: "שמורים לה" - שהמתין מזמן אברהם - רש"י.

"שמורים לכל בני ישראל" - שמורים לילה זה בכל דור - רשב"ם: "לכל דורותם שמצפים לזה הלילה לחוג בו חג הפסח כמשפטיו".

פסוק מ"ג: "זאת חוקת הפסח" - פרשה זו נאמרה ביום י"ד - רש"י.

אכילת הפסח רק לישראל שבו בחר ה' - עולה מלשון הפסוק ומוטעם בשמות רבה (יט, ו): "לקיים מה שנאמר: 'מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל, אמר להם הקב"ה: אומה אחרת אל יתערבו בו ואל ידעו מסתוריו, אלא אתם לעצמכם".

פסוק מ"ח: יחס של כבוד וחיבה לגור - על פי ספר החינוך (מצוה סג): "על כן הזהירנו בזה, האיש שהוא בינינו בלי עוזר וסומך ויש כח ביד כל אחד ואחד ממנו עם אוהביו עליו לבל נעביר עליו את הדרך כלל... כאילו הוא כאחד ממנו".

פסוק מ"ט: טעם איסור אכילת ערל בקרבן - על פי ספר החינוך (מצוה יד): "ובעבור שקרבן זה לזכר חרותנו ובואנו בברית נאמנה עם ה' יתברך, ראוי שלא יהנו בו רק אותם שהשלימו באמונה... ולא אלו שעדיין לא באו עמנו בברית שלם" וכו'.

פסוק נ': ואראך מתבוססת בדמיך... בזכות דם פסח ודם המילה נגאלו - יחזקאל (טו, ו), ובתרגום שם: "ואמרית לכוון בדמא דמהולתא אחוס עליכוון ואמרית לכוון בדם פסחא אפרוק יתכוון", ורש"י שם: "שני פעמים, לפי שבדם פסח ובדם מילה נגאלו...", והרד"ק כתב: "ורבותינו ז"ל דרשו הכפל לדם הפסח ודם מילה לברשרם כי בזכות שתי המצוות האלה יצאו מהגלות".

פרק י"ג

מצוות הקשורות ליציאת מצרים (א-טו) 80

"קִדַּשׁ לִי כָל בְּכוֹר פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאָדָם..." (פסוק ב)
📖 "פטר" - פתיחה.

קדושת הבכורות תהיה בכך שהבכורות מבני ישראל יעבדו במקדש ויקריבו קרבנות, ואת בכורות הבהמה יביאו לקרבן.

מדוע ציוה ה' לקדש את הבכורות?

מפני שה' היכה את כל בכורות מצרים, ואת בכורות ישראל הציל.

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זְכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יָצִאתֶם

מִמִּצְרַיִם... כִּי בְחֹזֶק יָד הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם מִזֶּה" (פסוק ג)

חוזק ידו של ה' הכריח את המצרים לשלוח את ישראל מארצם, על ידי מכות חזקות ונסים גדולים.

"וְלֹא יֹאכַל חֵמֶץ"

מצוה זו היא מצוות לא תעשה, שלא לאכול חמץ בחג הפסח.

"הַיּוֹם אַתֶּם יֹצֵאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב" (פסוק ד)

מדוע אמר זאת משה - וכי לא ידעו ישראל באיזה חודש יצאו?

משה רצה שבני ישראל ישימו לב באיזה חודש הוציאים ה' ממצרים, ומתוך כך יבינו שהקדוש ברוך הוא גמל עמם חסד, שהוציאים בחודש הנוח ביותר לצאת - חודש האביב, בו האוויר נעים - לא חם ולא קר.

”וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר

בְּעִבּוּר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם” (פסוק ח)

בעבור שה' עשה לי כל זאת, אני עושה מצוות אלו - אכילת מצה, קרבן הפסח ועוד.

מפסוק זה למדו חכמינו ז"ל שמצוות עשה לספר לבנים על יציאת מצרים בליל הסדר.

מדוע חזרה התורה על מצוה זו, הרי היא כבר בפרק הקודם נאמרה מצווה זו: ”והיה כי יאמרו אליכם בניכם...?”

כאן התורה מצווה לספר את סיפור יציאת מצרים גם לבנים שאינם יודעים לשאול. ”את פתח לו” - תתחיל אתה לספר לבנך על הגאולה.

”וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדֶךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה

תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ כִּי בְּיַד חֲזֻקָה הוּצֵאתָ ה' מִמִּצְרָיִם” (פסוק ט)

📖 "אות" - סימן.

כאן נכתבה לראשונה בתורה מצוות תפילין.

מצוה להניח תפילין על ידנו, כדי שנזכור את היד החזקה בה הוציאנו ה' ממצרים, וכן להניח תפילין על הראש, בין העיניים, כדי שנזכור בראשנו בכל יום את הנסים בהם הוציאנו ה' ממצרים.

מה פירוש ”למען תהיה תורת ה' בפיך” - כיצד אם נקיים את מצוות תפילין תהיה התורה בפינו?

כאשר נניח את התפילין, נזכור את הטובה המרובה שעשה עמנו ה',
נודה לו בכל לבנו, ומתוך כך נלמד ונדבר בתורתו ובמצוותיו ברצון
ובאהבה, ונקיימן בשמחה כל ימי חיינו.

"וְהֵעֲבַרְתָּ כָּל פֶּטֶר רֶחֶם לַה'..." (פסוק יב)

התורה חזרה שוב על קדושת הבכורות, כדי ללמדנו במה קדושתם:
בכורות ישראל יעבדו לה' ואילו בכורות הבהמות יקרבו למזבח.
כך נזכור תמיד את הטובה שעשה עמנו ה' כשהיכה את בכורי מצרים
והציל את בכורי ישראל.

"וְכֹל פֶּטֶר חֲמֹר תִּפְדֶּה בְּשֵׂה..." (פסוק יג)

 "שה" - כבש.

גזר ה' בחכמתו שלא רק בכורות הבהמה הטהורה יתקדשו אלא גם
בכור חמור - היחיד מבין הבהמות הטמאות – יתקדש.
פטר חמור אי אפשר להקריבו, לכן פודים אותו בשה, כלומר
מעבירים את קדושתו לשה, והשה ניתן לכהן.

מקורות לפרק י"ג

פסוק ד': חסד ה' עלינו שהוציאנו בחודש האביב - רש"י.

פסוק ח': "בעבור זה עשה ה'" - בעבור זה שעשה ה' - רמב"ן ורשב"ם, שלא כרש"י.

פסוק זה מדבר על בן שאינו יודע לשאול - הגדה של פסח וכן ברש"י.